

PEKKA PASSINMÄKI

Arkkitehdit saisivat olla hieman vaatimattomampia

Juhani Pallasmaan haastattelu

Juhani Pallasmaa (s. 1936) on kansainvälisesti tunnettu arkkitehtuurivaikuttaja, jonka kirjoituksia on käännetty yli 30 kielelle. Teoksellaan *The Eyes of the Skin* (1996) hän nousi tämän hetken kysytyimpien arkkitehtuurin ja taiteen alan luennoitsijoiden joukkoon. Pallasmaa on syvästi huolissaan arkkitehtuurin nykytilanteesta, jossa välineellistäminen, estetisointi ja historiallisen jatkumon unohtaminen uhkaavat riistää arkkitehtuurilta sen perimmäisen olemuksen. Hänen mukaansa ”luova työ on ennen kaikkea koetun ja muistetun uudelleen strukturointia”.

Miten määrittelisitte suhteenne filosofiaan?

Minulle filosofia oli kunnioituksen kohde hyvin pitkään, mutta pidin sitä jotenkin omaehtoisena maailmana. En ole koskaan opiskellut filosofiaa muodollisesti ja siksi koin itseni aika tavalla ulkopuoliseksi, kunnes tajusin, että filosofia on itse asiassa kriittistä henkilökohtaista ajattelua. Tämän oivalluksen jälkeen uskalsin lähestyä filosofista kirjoittamista. Viimeinen vaihe oli, kun kuusi kansainvälisesti tunnettua filosofia kutsui minut yhdeksi kirjoittajaksi paikan fenomenologiaa käsittelevään teokseen¹. Koin sen ikään kuin filosofian tentin läpäisemisenä. Ennen kaikkea olen yrittänyt perehtyä fenomenologiseen filosofiaan. Olen siirtänyt arkkitehtuuria koskevaa ajatteluaani yhä enemmän filosofian kentälle ja toisaalta rinnakkaisesti taiteiden kentälle.

Mitkä ovat kiinnostuksenne kohteet juuri tällä hetkellä?

Kirjoitan eri asioista samanaikaisesti. Viimeisin ilmestynyt kirja on *Mind in Architecture*, jonka toimitin amerikkalaisen arkkitehdin ja filosofin Sarah Robinsonin kanssa². Parhaillaan teen kirjaa arkkitehtuurin ja taiteen atmosfääreistä sekä tunnelmasta suhteessamme ympäristöömme. Lisäksi työstän keskustelukirjaa kiinalaisen arkkitehdin Fang Hain kanssa. Trilogian ensimmäinen osa sisältää keskustelua arkkitehtuurista, toinen keskustelua designista ja kolmas keskustelua taiteesta.

Historia, perinne, muisti

Aloitetaanpa ihan alusta: miten arkkitehturi on olemassa?

Nuorempana rakennus oli minulle materiaalinen ja nimenomaan esteettinen rakennelma. Nykyään esteettinen näkökulma on jäänyt toissijaiseksi ja näen arkkitehtuurin

Kuva: Niilo Rinne

ihmisen mieleen yhteydessä olevana mentaalisenä rakennelmana ja kokemuksena. Kaiken kaikkiaan näen arkkitehtuurin yhtenä tärkeimmistä tehtävistä ihmisen maailmakokemuksen jäsentämisen ja maailmassaolon mielekkyyden lisäämisen.

Miten näette historian merkityksen arkkitehtuurissa?

Heti aluksi täytyy erottaa toisistaan historiointi eli historiankirjoitus ja ajan kulumiseen liittyvä elämän ja maailman historiallisuus. Yksi arkkitehtuurin perustehtävä on ylläpitää ja tehdä havaittavaksi elinympäristömme historiallisuutta ja kerroksellisuutta. Aikaisemmin näin arkkitehtuurin vain tilaan liittyvänä taiteenlajina tai toiminnan alueena, mutta nyttemmin ajan merkitys on tullut yhä tärkeämmäksi. Aikakokemuksen pohjaltahan me asetamme historialliseen jatkumoon ja muutamme historiallisiksi olioiksi. Nuorempana koin nykyhetken jotenkin tärkeänä, mutta nyttemmin menneisyys ja asioiden kerrostuminen ja kasautuminen ovat olennaisinta. Arkkitehtuuri voi joko latistaa aikakokemustamme tai sitten se voi vahvistaa, artikuloida ja jäsentää sitä.

Voiko postmodernismin aikakaudella perinteestä ja sen jatkamisesta enää puhua?

Siitä täytyy puhua. 2000-luvun arkkitehtuurin kenties suurin ongelma on perinteen tunnun katoaminen. Tämän päivän arkkitehtuuri eksistoi liian yksipuolisesti nyt-hetkessä, ja silloin siitä jää puuttumaan olennainen mentaalinen ulottuvuus. Olen alkanut iän myötä pitää perinnettä ja sen ylläpitämistä kaikissa muodoissaan yhä tärkeämpänä. On katastrofi, jos vielä opeuksessakin nuorisolta katoaa taju länsimaisen kulttuurin perinteestä.

Arkkitehtuurilta puuttuvat nykyään yhteiset esteettiset periaatteet ja merkitysyhteydet. Miten perinnettä voi jatkaa tässä sekavassa tilanteessa?

Meistä jokainen on perinteen kantaja, samoin sosiaalinen elämä ja kaikki muukin kulttuuri. Kaupunkirakentaminen ja rakentaminen ylimalkaan ovat tärkeimpiä ajan arkistioijia. T. S. Eliotin komea ja viisas perinteen arvon puolustuspuhe ”Tradition and Individual Talent” on jo pitkään ollut minulle tärkeä teksti³. Eliot tuo esiin, ettei perinnettä voi kukaan omistaa, eikä sitä voi pysäyttää, vaan jokaisen sukupolven täytyy luoda se aina uudelleen henkilökohtaisesti. Luovalla alalla tämä on välttämätöntä.

Ilmeisesti yhteisiä esteettisiä periaatteita ei lopulta tarvitakaan. Arkkitehtuurissa on muitakin ulottuvuuksia, jotka ylläpitävät jatkuvuutta. Puhuitte aiemmin lyhyesti atmosfääristä⁴.

Atmosfäärihän on vain laajempi käsite estetiikalle. Se on moniaistinen ja vaikeasti strukturoitavissa oleva kokemisen laji, jolla me kuitenkin yleensä hahmotamme maailmaa. Mielestäni kauneus on ohittamaton käsite tänäkin päivänä, ja on aina ollut. Joseph Brodskyn tavoin uskon, että kauneus on luonnon periaate ja evoluution tarkoitus. Kauneuden käsite täytyy vain määritellä ja ajatella vähän totuttua syvemmin. Minulle estetiikka on erittäin tärkeä asia, mutta ei minään annettuna tai opittuna jär-

jestelmänä vaan henkilökohtaisena maailmaan suhtautumisen tapana. Viittaen edelleen Brodskyyneen, jonka mukaan ihminen on ensin esteettinen olio ja vasta sen jälkeen hänestä tulee eettinen olio. Olen hänen kanssaan samaa mieltä myös siitä, että kauneuden ymmärtäminen ja kokeminen ovat perustekijöinä myös oikean eettisen näkemyksen saavuttamisessa. Nämä kaikki ovat olennaisia suunnittelun ja taiteen sisään rakennettuja asioita. Tosin modernismin aikaan niistä on puhuttu hyvin vähän. Esimerkiksi käsite ’kauneus’ on koettu jotenkin romanttiseksi ja vanhanaikaiseksi, mutta miten tällainen käsite, joka saattaa olla hyvin ehdoton evoluution rakenteessa, voisi yhtäkkiä muuttua vanhanaikaiseksi?⁵

Arkkitehdin työn yhteydessä puhutaan paljon luovuudesta – ja aika abstraktilla tavalla. Luovuutta ei kuitenkaan ole ilman muistamista. Arkkitehtuurin tekeminen perustuu aina aikaisempaan tietämykseen. Miten olette omassa työssänne kokenut luovuuden ja muistamisen yhteispelin?

Sanaa ”luovuus” käytetään melkein kaupallisesti tai sellaisella naistenlehtitasolla, että ajattelen sanan lainausmerkeissä. Pidän hyvin olennaisena omasta maailmasuhteesta kasvavaa kykyä nähdä asioiden olemuksia ja heijastaa niitä uusiin yhteyksiin, mutta en tosiaan haluaisi millään tavoin eristää luovuutta normaalielämän tilanteista. Juuri elämän luovuus jalostuu taiteessa joiksikin tosi hienoiksi asioiksi. Siinä haluan olla mukana, mutta en sellaisessa luovuudessa, jota myydään erilaisilla kursseilla maksavalle yleisölle.

Luovuus kuvataan usein minuudesta lähtevänä voimana. Asia on kuitenkin päinvastoin, luovuus on pikemminkin kykyä herkistyä ja hiljentyä olemassa olevien asioiden edessä ja kykyä nähdä, miten asiat haluavat tai voisivat muuttua. En hyväksy tai pidä kovin kiinnostavana sitä näkemystä, että luova työ olisi jonkinlaista väkivaltaa ihmisenä olemista tai maailmaa kohtaan.

Luova työ runoudesta arkkitehtuuriin on ennen kaikkea koetun ja muistetun uudelleen strukturointia. En usko, että minkään merkityksellisen aikaansaaminen voi perustua muuhun kuin syvämuistiimme syöpyneiden kokemusten esiintuloon. Rainer Maria Rilke kirjoittaa muistin ja unohtamisen vuoro vaikutuksesta koskettavasti:

”Eikä sekään vielä riitä, että on muistoja. Ne täytyy voida unohtaa, jos niitä on paljon, ja suurta kärsivällisyyttä täytyy olla jaksakseen odottaa, että ne tulisivat takaisin. Sillä eivät ne sinänsä vielä muistoja ole. Vasta kun ne tulevat vereksi meissä, katseeksi ja eleeksi, nimettöminä eikä enää meistä itsestämme erotettavina, vasta sitten saattaa tapahtua, että jonakin hyvin harvinaisena hetkenä syntyy niiden keskeltä säkeen ensimmäinen sana ja lähtee liikkeelle niistä.”⁶

Mielestäni luovuuskeskusteluissa uutuusarvo ja keksimis-komponentti saavat liian suuren roolin. Muistaminen ja asioiden sijoittaminen kontekstiinsa – tai yhtä lailla uuteen kontekstiin – ovat niin havaitsemisen kuin taiteellisen työnkin ytimessä. Muistaminen ja mielikuvitus punoutuvat toisiinsa.

”Taiteessa yritetään meissä herkimpien ja merkityksellisimpien asioiden lähelle.”

Olette kirjoittanut paljon kehомуistista. Miksi se on niin tärkeä asia arkkitehtuurissa?⁷

Kehollisuuden keskeisyys arkkitehtuurissa liittyy kehollisuuden perustavaan rooliin ihmisenä olemisessa ylipäänsä. Oma näkemykseni pohjautuu vahvasti Merleau-Pontyn käsitteeseen 'maailman liha', johon olemme osallisina ruumiillisuutemme pohjalta, emme älymme ansiosta. Merleau-Pontyn mukaan on mahdollista kuvitella, että mieli maalaisi, tekisi taidetta. Taiteen tekeminen edellyttää aina lihallista maailmassaoloa ja ruumiillisuutta.⁸ Nykyään neurotieteilijät ovat varsin vakuuttavasti osoittaneet, miten ruumiillisuus on mukana kaikessa. Jopa kaikkein abstrakteimmissakin asioissa se luo maailmassaolon peruskoordinaatiston.

Perustan muistaminen

Fenomenologiassa ihmisen ja maailman yhteenkuuluvuutta luonnehditaan usein sellaisilla ilmauksilla kuin ”minä maailmassa – maailma minussa”, ”minä kulttuurissa – kulttuuri minussa” tai arkkitehtonisemmin ”minä tilassa – tila minussa”. Suomen kielen sana ”tila” on tässä suhteessa valaiseva: se voi viitata sekä ulkoiseen tilaan että mielentilaan. Arkkitehtuuri ei kuitenkaan ole vain tilaa vaan myös hyvin materiaalinen taiteen laji, joten sillä on erinomaiset mahdollisuudet sitoa ihmistä maailmaan.

Arkkitehtuuri myös kaikkein reaalisimmalla tavalla kohtelee, puhuttelee tai lähestyy ihmistä eräänlaisena välttämättömyytenä, verrattuna esimerkiksi runoon, jota ei tarvitse lukea. Tästä seuraa arkkitehtuurille myös erilaisia eettisiä vaatimuksia kuin muille taiteen lajeille.

Näitä asioita on ylimalkaan vähän pohdittu, puhumatakaan, että niitä opetettaisiin arkkitehtikouluissa.

Kun ymmärretään ihmisen mielellisen ja fyysisen maailman vuorovaikutteisuus, tullaan lopulta sen toisiansian eteen, että arkkitehtuuri muuttaa mieliämme. Neurologithan väittävät varsin voimaperäisesti, että arkkitehtuuri voi saada aikaan muutoksia jopa meidän aivoissamme. Salk-instituutin yhteyteen La Jollassa Kaliforniassa perustettu Academy of Neuroscience for Architecture tutkii keskushermostomme yhteyksiä arkkitehtuuriin ja muuhun ympäristöön.

Entä miten arkkitehtuurin eksistentiaaliseen merkitykseen liittyviä asioita käsitellään maailman eri arkkitehtuurikouluissa? Onko jossakin päin keskitetty erityisesti näiden kysymysten pohdintaan?

Mieleeni ei tule yhtään maata tai edes yliopistoa, jossa tämän tyyppinen ajattelutapa olisi vallitseva. Kyllä nämä ovat aika tavalla yksilökysymyksiä, ja nämä yksilöt ovat levittäytyneet ympäri maapalloa.

Olen opettaessani huomannut monien opiskelijoiden kokevan ikään kuin helpotusta, kun he kohtaavat puhetta arkkitehtuurin eksistentiaalisesta merkityksestä.

Näin monet oppilaat ovat minullekin tulleet sanomaan tai kirjoittaneet ympäri maailman. He ovat kokeneet saaneensa tuen sellaisille tuntemuksille, joita heissä itsessään on ollut, mutta joita he itse eivät ole pystyneet jäsentämään.

Onkohan tämäkin jonkinlaista muistamista? Ihminen on unohtanut perimmäisen olemistapansa, mutta tunnistaa sen jälleen, kun siitä puhutaan.

Tätä juuri on opettaminen. En usko, että opettamisella pystyy tarjoamaan jotakin, mitä yksilössä itsessään ei jo jollain kokemisen tasolla ole. Se on pikemminkin sellaisten asioiden, kokemusten ja tuntemusten herättämistä, jotka on ikään kuin unohtettu tai piilotettu. Elämähän on suurelta osin herkimpien asenteiden syrjään työntämistä, lapsuudesta lähtien, ja siksi lapsuudella on niin suuri merkitys kaikessa taiteellisessa työskentelyssä. Taiteessahan yritetään päästä uudelleen niiden asioiden lähelle, jotka ovat meissä kaikkein herkimpiä ja merkityksellisimpiä.

Kasvatusajatuksenne on hyvin klassinen. Platonista lähtien opettaminen on nähty eräänlaisena ravisteluna tai herättelynä, jonka päämääränä on oppilaan vähittäinen kasvu omaksi itsekseen. Joissakin toisissa taiteenlajeissa tämä prosessi voi olla helpompi. Esimerkiksi musiikissa annetaan paljon henkilökohtaista opetusta, jolloin opettajan on helpompi arvioida, missä mennään. Arkkitehtuurissa opetus tapahtuu usein massaluennoilla, vaikka tietenkin myös henkilökohtaista ohjausta annetaan.

Musiikissa kaikki tekeminen tähtää ihmisen herkimpien ja sisäisimpien kanavien avaamiseen, kun taas arkkitehdin ammatissa on paljon sellaista, joka pyrkii ne tukkimaan. Professionalistisessa koulutuksessa ammattitaidolliset ja tekniset rutiinit helposti kovettavat tällaiset luonnolliset, empaattiset ja tunneperäiset tasot.

Tulevaisuuden arkkitehtuurista

Mikä on arkkitehtuurin tehtävä tänään?

Vastaan tähän Aldo van Eyckin sanoin: arkkitehtuurin tehtävä ei ole enempää eikä vähempää kuin ihmisen kotiinpaluun edesauttaminen⁹. Kotiinpaluulla tarkoitan vakavaa ja integroitunutta oman elämän kokemista sekä henkilökohtaisesti että yhteisön jäsenenä. Arkkitehtuurin tulee juurruttaa ihminen todellisuuteen. Kuitenkin tämän päivän juhlittu arkkitehtuuri toimii nimenomaan päinvastoin. Se tuo esille sellaisen fantasia-maailman, joka on kenties kaupallisesti käyttökelpoinen, mutta jolla on vähän arvoa, kun puhutaan ihmisen arvokkuudesta ja ihmiselämän tärkeimmistä asioista.

Ihmisen arvokkuudesta ja sen tukemisesta puhutaan nykyisessä arkkitehtuurikeskusteluissa kaiken kaikkiaan hyvin vähän.

Ja kuitenkin inhimillisten arvojen pohtimisen ja ihmisen arvokkuuden tukemisen tulisi olla aivan ensisijaista. Ei rakennus aineellisenä objektina ole kovin tärkeä, vaan ne asiat ja tavat, joilla se ohjailee kokemustamme, tuntemuksiamme ja ajatuksiamme. Talot ovat tässä suhteessa hyvin erilaisia: on sellaisia taloja, jotka ovat töykeitä ja röyhkeitä ja vievät ihmisarvon ja toisaalta sellaisia, jotka saavat käyttäjänsä kokemaan itsensä paremmaksi ja solidaarisemmaksi.

Arvoista puheen ollen kestävä kehitys mielletään melko yksimielisesti arvokkaaksi arkkitehtuurin päämääräksi, mutta sana on menettänyt merkityksensä, koska se voidaan mieltää niin monella eri tavalla. Kuinka te ymmärrätte kestävän kehityksen?

Pidän monia kestävän kehityksen argumentteja ja ohjelmia suorastaan kielteisinä, koska ne tekevät koko asiasta ikään kuin teknisen, numeroilla ilmastavan asian. Kestävä kehitys on todella kestävää vasta sen jälkeen, kun me olemme pystyneet muuttamaan käyttäytymistämme niin, että se on laajemmassa ekologisessa yhteydessä hyväksyttävää eli elämää ja luontoa kunnioittavaa. Niin kauan, kun ryntäämme eteenpäin yhtä mielettömästi kuin tähän asti ja vain erilaisin numeroin pyrimme osoittamaan parannuksen tapahtuneeksi, kehitys on pikemminkin kielteistä. Esimerkiksi energiatehokkaille rakennuksille myönnettävät LEED-mitalit, hopea, kulta ja platina, muuttuvat juuri tässä suhteessa kielteiseksi ilmiöiksi¹⁰. Mitalilla palkitun rakennuksen suunnittelija ja rakennuttaja voivat röyhistellä rintaansa muuttamatta lainkaan käyttäytymistään tai perusasettoimustaan luontoa kohtaan.

Millaisena näyttätty teidän arvostamanne arkkitehtuuri tulevaisuudessa?

Arkkitehtuuri on nykytilanteessaan uhattuna kahdelta suunnalta. Toiselta suunnalta vaanii täydellinen välineellistäminen ja toiselta täydellinen estetisointi. Kumpikin riistää arkkitehtuurilta sen perimmäisen olemuksen. En voi ymmärtää, miksi arkkitehtuurin tarvitsisi olla niin yltiöpäistä kuin tämän päivän juhlittu arkkitehtuuri monesti on. Ei hyvän arkkitehtuurin tarvitse olla mitenkään kummallista. Nokiseen savupirttiin astuminen tuo itselleni kyyneleet silmiin, koska se on

niin täydellisesti ihmisen koti, sen aistii vielä nykyäänkin. Kaikenlaisten kummallisuuksien ja subjektiivisuuksien esille tuominen on vahingollista arkkitehtuurissa. Koko ammatille tekisi hyvää, jos oppisimme olemaan hieman vaatimattomampia ja myös realistisempia. Tämä on hyvä opetus myös tämän päivän opiskelijoille.

Vaikka tekninen kehitys menee eteenpäin ja voimme tehdä yhä henkeäsalpaavampia arkkitehtoisia iskuja, perusasiat kuitenkin pysyvät: luonnon ja elämän välttämättömyydet sitovat edelleen niin ihmistä kuin arkkitehtuuriakin.

Arkkitehtuuri toimii eräänlaisena tulkkina ja välittäjänä kaikkien näiden maailmassaolemisen tosiasioiden välillä. Ihmisen kodin luominen on pohjimmiltaan näiden tosiasioiden näyttämistä oikeassa valossa. Nykyrakentaminen puolestaan monesti vääristää näitä elämän perusasioita hyvinkin karkealla tavalla.

Ilmeisesti juuri tähän liittyy usein esittämämme toteamus, että vaikuttavan arkkitehtuurin kokeminen on yleensä hyvin samanlaista, vaikka itse kohteet ovat erilaisia.

Kyllä, sen kokemuksen ydin on hyvin kosminen, siihen sisältyy tietynlainen yhteyden tunne, joka on savupirtissä samanlainen kuin katedraalissa.

Mitä haluaisitte sanoa nuorelle arkkitehtiylppi-laalle tai arkkitehdille, joka juuri nyt etsii omaa identiteettiään suunnittelijana tai tutkijana?

Unohda arkkitehtuuri vähäksi aikaa ja lue kirjoja, katsele taidetta ja koe elämää, koska vasta siten arkkitehtuurin tekeminen saa kasvonsa ja merkityksensä. Tänä päivänä yritetään liikaa mennä suorinta tietä arkkitehtuuriin, vaikka sitä suoraa tietä ei ole edes olemassa. Arkkitehdiksi kypsyminen tapahtuu ihmisenä kehittymisen ja eri elämänilmiöiden tunnistamisen myötä.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 *The Intelligence of Place*. Toim. Jeff Malpas. Bloomsbury, London 2015.
- 2 *Mind in Architecture. Neuroscience, Embodiment, and the Future of Design*. Toim. Sarah Robinson & Juhani Pallasmaa. The MIT Press, Cambridge, Mass. 2015.
- 3 T. S. Eliot, Tradition and the Individual Talent (1919). *Selected Essays* (1932). Harcourt, Brace & World, New York 1964, 3–11.
- 4 Ks. myös alankomaalaisen *OASE Journal for Architecture*n atmosfääriteemanumero (No. 91, 2013), jossa Pallasmaan artikkeli ja haastattelu.
- 5 Ks. Joseph Brodsky, *On Grief and Reason*. Farrar, Straus & Giroux, New York 1995.
- 6 Rainer Maria Rilke, *Malte Laurids Briggen muistinpanot* (Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge, 1910). Suom. Sinikka Kallio. Weilin+Göös, Espoo 1984, 20.
- 7 Ks. esim. esitelmä ”Mental and Existential Ecology” konferenssissa ”Sustainable School Buildings”, Ljubljana 2009.
- 8 Ks. Maurice Merleau-Ponty, *Signes*. Gallimard, Paris 1960, 21.
- 9 Vrt. Karin Jaschke, *City Is House and House Is City*. Aldo van Eyck, Piet Blom and the Architecture of Homecoming. Teoksessa *Intimate Metropolis. Urban Subjects in the Modern City*. Toim. Vittorio Di Palma ym. Routledge, London 2008, 175–194.
- 10 Lyhenne LEED tulee sanoista *Leadership in Energy and Environmental Design*.